

# HAGYOMÁNY

## Summásélet – summásdalok

„A summás a tőkés mezőgazdaságban megszabott járandóságáért idénymunkára szegődött munkás.” (Magyar Értelmező Kéziszótár)

Nógrád megyében régen nagyon sokan voltak a nagycsaládok: egy-egy házban nem volt ritkaság a 8–10 gyermek! Volt tehát éhes száj elegendő, hamar elfogyott a mindennapi kenyér. Nagy szükség volt az ilyen helyeken a dolgozók kezére. A gyermekek közül azokat, akik előbb felcseperedtek, mielőbb munkába kellett állítani, hogy pénzt hozzanak a házhoz. De, sajnos, a megyében kevés volt a munkaalkalom. A fiatalabbaknak a távoli Alföldre, meg a Dunántúlra kellett vándorolniuk, hogy megélhetést találjanak. A legtöbben summások lettek egy fél esztendőre valamelyik nagybirtokosnál. A nógrádiak legnagyobb része Mezőhegyes, Törökszentmiklós, Jakabszállás, Bogát, Szerencs, Hatvan környékén dolgozott egészen a második világháború befejezéséig.

A summások szervezése már a télen elkezdődött. Január vége felé indult el a segédtsízt az uraság birtokáról északra, hogy bejárja az ismerős hegyi falvakat. Mindenütt a helybeli summásgazdához tért be először, aki már annakelőtte összeírta a jelentkezőket. A szerződést aztán a községházán kötötték meg. Itt foglalták írásba azt, hogy a leendő summás májustól novemberig mennyiért adja el munkarejét az uraságnak. Volt olyan család, ahonnan öten is odarótták a nevüket a lap alsó szélére. A fiatalok leggyakrabban nem voltak ott a nagy alkun, helyettük szüleik kötötték egyezséget. Hogy mennyire nem szívesen lettek summások, mégis menniük kellett, mert a szegénység kényszere hajtotta őket, azt a dalok szövege is elárulja:

„Édesanyám, ki van a szemem sírva,  
Mert a nevem summásnak van beírva,  
Nem ér már az én életem semmit sem,  
Summás vagyok, nem szeret már senki sem.”

Valóban sokak által szinte semmibe sem vett emberek voltak a summások. A legszegényebb rétegből kerültek ki, a nincstelenek, esetleg a szegényparasztok közül lettek idénymunkások, és a szegénység egyúttal kivetettséget, alsóbbrendűséget, szégyent is jelentett. (Harminc évvel 1945 után még mindig találkoztam olyan rátarti nemti menyecskével, aki udvarias kérdésemre gögösen válaszolt: „A mi falunkban nem voltak summások, mi soha nem voltunk koldusnépség.” Ennek ellenpéldája történt Zabaron, aholis az egykori módos középparaszt lánya énekelte nekem a legtöbb summásdalt, mintegy szolidaritást vállalva a hajdan annyira lenézett munkásréteggel.)

Április vége felé kezdődött el a nagy készülődés. A lányok, vagy az édesanyák könnyezve pakolták a szükséges holmikat a nagy kofferbe. A ládába került az ágynemű (szalmazsák, lepedő, párna, a hidegebb napokra a dunna is), majd a tisztálkodási eszközök, törülközők, a fehérnemű, az ünneplő és a viselő ruha, de még a harisnyák és a lábbeli is. (A gyászos emlékü „kufferoknak” már hírmondójuk sem maradt, feltűzelték régen, hogy ne is lássák, ne is emlékezzenek rá.) A búcsú szomorú pillanatát ábrázolják a következő sorok:

„Mikor kezdtem kufferomba pakolni,  
Akkor kezdett édesanyám siratni,  
Engem, anyám, ne sirass, köszönöm a nevelést,  
Hat hónapig nem eszem a kenyerét.”

Sulyok Kopár Lászlóné Nagybatonyból 12 éves korában lett először summás. „Soha nem felejttem el — meséli a most 75 esztendő Erzsike néni —, az iskolából mentünk munkakönyvet iratni a községházára egy lánypajtásommal.

— Hova mennétek már ti, elalszotok a répasorban — állított meg a kántor. Mikor aztán látta, hogy nem sikerül neki a lebeszélés, elengedett nagy nehezen a jegyzőhöz. A községházán lábujjhegyre álltunk, hogy magasabbnak lássanak bennünket, de észrevették a turpisságot, nevettek rajtunk. Mégis adtak munkakönyvet. Mindjárt elszaladtunk velük a gazdához, aztán be is vettek summásnak.”

A környékről egyszerre indult mindenki. A távolabbi falvak munkásait szekérre pakolták, úgy hozták őket a vasútállomásokra. Hatalmas sokaság sereglett össze egy-egy pályaudvaron. A lányok és az asszonyok négy lábú tarisznyával a hátukon, melyet a mellükön kötöttek át, és kufferrel a kezükben, a férfiak csak a lábát cipelve szálltak fel a marhavagonokba, majd induláskor a korláton kihajolva integettek és akkor szólalt meg a szomorú búcsúzó nóta.

„Édesanyám, hol van az az édes tej,  
Mivel engem summáslánynak nevelt fel,  
Adtad volna azt a tejet madárnak,  
Ne neveltél volna engem summásnak.”

„Édesanyám, fájt-e a te szíved,  
Mikor engem summáslánynak vittek,  
Gondold el csak, lányom, hogyne fájna,  
Kőből volna, mégis meghasadna.”

„Ha elindult ez a vonat, hagy menjen,  
Én utánam senki ne keseregjen,  
Aki pedig én utánam kesereg,  
Azt az egyet, sejt, haj, a jó Isten áldja meg.”

Hosszú dőcögés után megérkeztek az utolsó állomásra, ahonnan nagy négyfogatos ökrösszekerek vitték a csoportokat a tanyára. Sulyok Kopár Lászlóné mondta el, hogy őket istállóban szállásolták el. „Az istálló egyik felében ökrök voltak, a másik oldalra meg minket bagonyiroztak. Csak egy korlát választott el az állatoktól bennünket. Ott volt két veder: az egyikből ittunk, a másikból mosakodtunk. Néha az ökrök elszabadultak, aztán mi meg kiabáltunk, sikítottunk, ijedtünkben, mert azt hittük, hogy odajön hozzánk, de hát az csak nem bírt átjutni a korláton. De áthajolni tudott, aztán gyakran megitta a vizünket is az istállóban.”

Voltak olyan helyek, ahol barakkokban szállásolták el az idénymunkásokat, Kelemen Károlyné ezekről beszélt Ecsegen, és bizonyára nem túlzott, mikor az alacsony, rozszant épületeket disznóólakhoz hasonlította. Az első napon még nem dolgoztak a mezőn, hanem rendbe tették — már amennyire lehetett — a helyiséget, vagy ahogy ők nevezték, a gurgyit. Szalmazsákjaikat teletömötték, majd elhelyezték a priccsen, és ketten háltak egy ágyon. Elszállásolásuk nélkülözötte a kényelmet, a nyugalmat.

„A barakkban de kemények az ágyak,  
Nem olyan, mint — édesanyám — tenálad,  
Két szál deszka meg egy rongyos köpönyeg,  
Látod, anyám, ilyen a summás élet.”

„A jakabi istállóba csak szalma a fejem alja,  
Gyere, babám, igazítsd meg, fáj a szívem,  
vigasztald meg!”

„A barakkban nyolcan fekszünk egy priccsen,  
Gondolsz-e rám egyetlenegy szerelmem,  
Énrám gondoldj, ne a világ szavára,  
Itt halok meg a hegyesi határban.”

A summások a szó szoros értelmében látástól vakulásig dolgoztak. A pallér költögette őket hajnali négy óra előtt: „No,



keljetez már fel, mert a hasatokra süt a nap!" Mikor a munkások álmos ésszel, kettesével sorakoztak az udvaron, megmondta azt is, hogy milyen szerszámot vegyenek magukhoz. Akik gyengébbek voltak, azokat könnyebb munkára tették. Az apróbb lányokat válogatták ki először. Ők leggyakrabban a kemény, hosszúhátú répaogarakat szedték dobozokba, aztán ezeket vashordóba öntötték. Mászor a varjakat hajigálták, vagy az ebédhordásnál segítkeztek, egyesek friss ivóvízzel látták el az izzadó kapásokat, aratókat. Az erősebb testalkatúaknak már keményebben meg kellett dolgozni. Kezdetben egysoros, később másfél-soros és végül kétsoros summások lettek, ami annyit jelent, hogy egyre szélesebb területen kellett kapálniuk, míg végül ugyanannyi munkát végeztek évek múlva, mint a felnőttek.

Antal Ferencné Kishartyánban arról mesélt, hogy az első időkben bizony gyengécske volt még summásnak, édesapja féltette is az aratáskor: „János bácsi, nagyon gyenge még az a lány, adjon neki egy idősebb embert, aki nem olyan nagy rendet vág! — kérte apám a pallért. Én meg örültem neki, hogy öreg ember mellé kerültem a marokszedésnél, mert nagy tarlón arattunk, sok volt a munka." Pár év múlva a vézna kislány megerősödött, megizmosodott és apjával dolgozhatott együtt. Erről így vall: „Én jól haladtam. Kötöttem a markot. Olyan ügyesen megpenderítettem a pántot, igazán mondhatom, magam is elcsodálkoztam rajta. Apám meg csak ugrott a kaszával úgy, hogy mindig elől voltunk. Mire a többi kiért a tábla végére, akkorára már meg is pihentünk. Apám nem egyszer rámcsudálkozott ebben az időben: — Az anyja szentjét, hogy bír ez így haladni?"

Büszkeség töltötte el azt az ifjút, aki egy sorba kerülhetett a felnőttekkel, ráadásul már ilyenkor ugyanannyi fizetség is járt nekik, mint bárki másnak, érdemesebb volt dolgozni.

Milyen jellegű munkákat végeztek a summások? Sok időt töltöttek a cukorrépaöldeken, ezt horolták, egyelték, kapálták, majd késő ősszel ásták. Mászor — ha éppen nem volt munka a répaöldeken — hajnalban más-más munkát kaptak a summások: ki trágyát hordott, kit magtárba vittek, ki a szérűbe ment tisztítani. Az egyelésre, kapálásra és ásásra viszont mindenkit egyszerre vittek:

„Édes, jó anyám, ha fel akarsz keresni,  
A mezőhegyesi répaöldegre gyere ki,  
Ott látsz engem cukorrépat egyelni,  
A hátam, a derekam össze akar szakadni.”

„Jaj, de sokat áztam, fáztam, fáradtam,  
Mikor én a cukorrépat kapáltam,  
Eszembe jutott, van énnékem hazám is,  
Sej, odahaza göndörhajú babám is.”

„Deres a répa levele,  
Fázik a summások keze,  
Ha fázik is dolgozni kell,  
A summásnak szenvedni kell.”

A pallérok ravasz módon serkentették nagyobb teljesítményre a summásokat. Erre így emlékezik az ecsegi Kelemen Károlyné: „Az elsőeknek egy sort adtak, és azok diktálták a tempót. A többiek megkapták a maguk két-két sorát, és akkor aztán a nyelvüket vethették ki, ha utol akarták érni az egysorosakat. Úgy mentünk utánuk, ahogy tudtunk. Én egyszer felvettem a kapát a vállamra, és előre szaladtam, mert másképpen nem tudtam volna őket utólni.”

Kemény munka volt júliusban az aratás. Különösen akkor, ha dőlt gabonában kellett kaszálni, markot szedni. Mégis ehhez az alkalomhoz fűződik egyik legszebb emlékük, hiszen az aratás végeztével köszöntötték gazdájukat, aki bőségesen megvendégelte őket. Koplányi Istvánné Szandán így elevenítette föl az aratási ünnepséget. „Mikor meg volt aratva a gabona, ment az egész sokaság nagy muzsikaszóval, kurjongatással, aztán átadták a ko-

szorút. Akkor a szolgáló a nagyságos urat egy bögre hideg vízzel szemén öntötte, mert ez volt a szokás. Utána ráhúzott a cigány, elkezdünk énekelni, kurjongatni, táncolni. A nagyságos úr a korszorúért száz pengőt adott, abból fedezték a mulatságot. Birkát vágta, abból főztek nekünk pörköltet, gulyásost.”

„Nagyságos úr éljen, éljen,  
Ezer esztendeig éljen,  
Learattuk a búzáját,  
Meginnánk az áldomását.

Nagyságos úr aranybárány,  
Aranybetű van a vállán,  
Aki aztat elolvassa,  
Nagyságos úr neve rajta.”

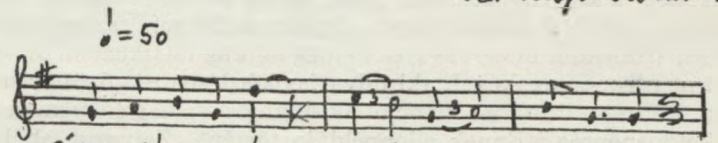
„Learattuk az urunk búzáját,  
Meg is adta a jó áldomását,  
Ha megadja a jó áldomását,  
Áldja meg az Isten a búzáját.

.....  
.....  
Ha nem adja a jó áldomását,  
Verje el az eső a búzáját.”

Meglepő a summások szájából hallani ezeknek a daloknak hízélgő szövegét, hiszen más alkalmakkor éppen ők szólnak legélesebben énekeikben az ingyenélő urakról. A magyarázat talán a következőkben rejlik: a gazdagság egyúttal tekintélyt is adott, tiszteletet parancsolt a régi világban, különösen akkor, ha a tulajdonos finom modorú volt, alkalmanként jószívűségét is megmutatta. Egyébként is ritkán találkozott munkásaival és a távolság kicsit misztikus ködbe burkolta egész emberi lényét. A hálátlan feladatokat az intézővel végeztette el, s így nem csoda, hogy a

Szótagszám: 12, 11, 11, 12

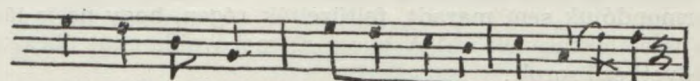
= G = ABB<sub>1</sub>Av  
Nagylóz (Nagyrad m.)  
Bútká Istvánné  
Sz. Rigo Jóna 1917.



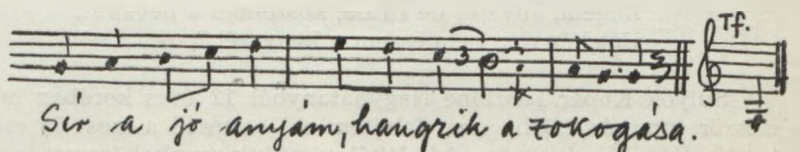
Édes, jó anyám, nem írhatok levelet,



Kenderkasza elvágta a kezemet,



Kenderkasza, fájdalmas a vágása,



Sír a jó anyám, hangzik a zokogása.



summások minden keserősége, haragja csak az intéző durva szidalmazásában nyert kielégülést.

Az idénymunkások sok idejét elvette a kenderkaszálás is. Két lépésnyi szélességű terület jutott egy személynek. Megvolt a fortélyja ennek a munkának is. Aki nem értette, annak eleinte még az evésre sem nagyon maradt ideje, addig is dolgozott, hogy utolérje a többi. Aki viszont ügyesen fogta a kezében a szerszámot, az előre jutott egy hosszú folyosóval, és a tábla végén még alhatott is, míg a többiek elérték. Egy hónapig dolgoztak a kenderföldeken, és volt, aki meghízott a négy hét alatt, az ügyetlenebbek közül viszont sokan lefogytak. Ez a munka követelt a legtöbb áldozatot is, a kapkodók kezüket, lábukat vágták, sok volt a baleset.

„Édesanyám, nem írhatok levelet,  
Kenderkasza elvágta a kezemet,  
Kenderkasza, fájdalmas a vágása,  
Sír a jó anyám, hangzik a zokogása.”

„Egyetlenegy leánya vagyok az édesanyámnak,  
Mégis beiratott ő szakmányosnak,  
Írd meg, pajtás, a jó édesanyámnak,  
Nincsen jobb keze a szakmányos lányának.”

Napi tizenhat órát dolgoztak a summások fél éven át, reggel négytől este nyolcig voltak a földeken, és mégis mindig a legnagyobb tisztelettel szólnak a fizikai munkáról. Beszélgetéseink során szavaikból kicsengett, hogy számukra a munka az ember elsőrendű feladata, életük igazi értelme, lényege. A legnagyobb szegény az volt a summások között, ha valakinek a neve mellé odabiggyesztették a „lusta” jelzőt. Akkor voltak igazán büszkéek, s elégedettek magukkal, ha tudták, hogy környezetük kitartónak, szívósnak, szorgalmasnak, fáradhatatlannak, erősnek tartja őket. Közösségben éltek, egyékövácsozódtak, s igencsak figyelembe vették társaik véleményét. A legnagyobb öröm az volt számukra, ha a közösség egy tagja elismerően hunyorított egy-egy cselekedetük láttán, és a legnagyobb büntetés az volt, ha megvető pillantással mérte végig őket a nagy család valamilyen emberi fogyatékoságuk miatt.

A hosszú munkanapokon alig jutott idő egy kevés pihenésre. Az étkezések ideje alatt ropogtathatták meg fáradt csontjaikat, nyúlhattak el kicsit a répaföld közepén, vagy a szűrös tarlón. Reggelire minden nap tíz deka sózott szalonnát kaptak, meg kenyert. A szalonnát gyakran megsütötték, nyársalták — úgy jobban ízlett. Az ebédet gyakran szekérral hozták: egy nagy kannában a bablevest, tálban meg az aprótésztát. Nagy merőkanállal szedték aztán a tálakba, nyolcman körülállták a tálát, úgy szedték a tányérjukba adagjaikat. Táplálkozásuk igen egyoldalú volt, ebédre és vacsorára is bableves legtöbbször. Butka Istvánné Nagylócon nem sokat túlzott, mikor megjegyezte, hogy hetenként tizennégyyszer ettek bablevest. Az elégtelen, egyoldalú táplálkozást panaszolják el dalaikban is.

„Intéző úr, a mindenit magának,  
Vágja ki a rosszát a szalonnának,  
Vagy vágják ki, vagy adja a kutyának,  
Ne adja a hathónapos summásnak.”

„Summásgazda nagy mérgesen bemegy a konyhába,  
Nem adok én sem sót, sem zsírt a summás babjába,  
Só sincs benne, zsír sincs benne, mégis meg kell enni,  
A sok szegény summáslánynak éhen kell dolgozni.”

Igazán csak vasárnap laktak jól, mikor maguknak készítettek ennivalót. Gyakran csirkét is vásároltak, ilyenkor, húselevet készítettek, és mikor megszólalt a citera, a harmonika, minden nyomorúságukat elfelejtették. A magtárban, az istállóban, vagy az udvaron gyülekeztek a csalogató hangokra. Mikor felzendült a csárdás, előkerültek a tanyai béreslegények is, aztán táncra kerekedett a sokaság. Azok a lányok sem sokáig bántódtak, akiknek nem jutott legény, hanem karéjba fogództak, s úgy táncoltak. Közben önfeledten szállt a summásdal a csendes, derűs vasárnap délutánokon a kifulladásig:

„Olyan legény akar hozzám járni,  
Ki az ajtót nem tudja bezárni,  
Megtanítom, lesz még rá ideje,  
Hat hónapig leszek szeretője.”

„Sárga lábú kis pacsirta szállott a vasútra,  
Még azt mondják, ez a legény tanított a csókra,  
Nem kell engem tanítani, rá vagyok én szokva,  
Szeretöm egy summáslegény, az szoktatott rája.”

A summások munkáshónapjait szinte teljesen kitöltötte a zene. Nemcsak vasárnap délutánokon eresztették neki a torkukat, hanem hétközben is: munkába menet hajnalban, majd napközben kapával a kézben; ha ebédelni mentek, akkor meg egyenesen parancs volt a nótázás, mert a szakácsnők így hallották meg közeledésüket, és akkor vetették bele a levesbe a siflit. Este a szalmaszakácson fáradt derékkal nyúltak el, a hosszú nap után már nem nagyon esett jól a beszélgetés sem a sötétben, s így legtöbbször a csendes, sepeggő imádság után még egyszer rázendítettek, s vontatottan zengett a vallásos ének a kemény fekhelyek fölött.

„A fényes nap immár lenyugodott,  
A fáradtnak nyugodalmat adott,  
Én is, Uram, úgy megyek ágyamba,  
Mintha mennék gyászos koporsómba.  
Adjon Isten jó éjszakát,  
Elvégeztük a szent imát.  
Már nyugalomra, csendes álomra adjuk testünket,  
Lehajtjuk fejünket, az Istennek ajánljuk lelkünket!”

Évtizedek teltek el azóta, hogy summások voltak az általam felkeresett személyek, de a jól berögződött dallamok ma is frissen szólnak ajkukon. Ők, akik folyton arról panaszkodnak, hogy milyen nehezen fog már a fejük, könnyedén intonálják fiatalságuk gazdag dalkincsét. Nem egyszer álmélkodva hallgattam egy-egy ráncosodó arcú asszonyt, aki szusszanásnyi szünet nélkül 20—30 dalt is énekelt mikrofonba.

Forrongó elégedetlenségük, lázongásuk is ott van énekeikben, hiszen ahogy közeledett a november, úgy lett egyre merészebb, szokimondóbb a summás. A magyar népköltészetben szokatlanul kemény hangot ütnek meg; uraikról, hajcsáraikról, irgalom nélkül ítékeznek.

„Ha én egyszer tüzes menykő lehetnék,  
Intéző úr szobájába bevágnék,  
Agyonütném, intéző úr, magát is,  
Meg azt a sok ingyenélő urat is.”

„Intéző úr, adjon Isten jó reggelt,  
Hát magának ugyan a nap honnan kelt,  
Mert minékünk keletről szokott kelni,  
De magának onnan fog lenyugodni.”

A gyújtó dallamokkal a hatóságok túlzottan nem törődhetek, hiszen azok jó része hiába szárnyalt magasan, nem hallották mások — a melódiák elfoszlottak a nagy magyar pusztaságban. És akik túlzottan elégedetlenkedők voltak, azokat meg elnémítoták a saját fajtájukból kivált szűrös szemű legények, a csendőrök. Kelemen Károlyné ilyen esetet mesélt el Ecsegen. „Nagyon rossz szalonnát adtak egyidőben a summásoknak. Nem bírtuk mi azt, sem sütni, sem főzni, sem enni. Azt mondták, kanszalonna. Egy ember kiállt mellettünk az uraságnál. — Miért ilyen szalonnát adnak a munkásoknak. Ha már dolgozunk, rendesen adjanak! — mondta haragosan. Akkor aztán a tanyagazda hívta a csendőröket. Nagykabátot adtak aratás idején erre az emberre, és a két lovascsendőr maga előtt zavarta be a majorból a csendőrségre. Ott aztán biztosan jól összeverték. Mikor kijött, nem mert mondani semmit, hiába faggatták, hallgatott. Mikor végre megszólalt, már csak beletörődés volt a hangja: — Ha más meg tudja rágni a szalonnát, majd én is megrágom — mondta csendesen.”

Az idénymunka utolsó két hetében aztán már egyre vígabban csendült fel a dal, hiszen közeledett a hazautazás napja, a szabaddulás a hat hónapos rabságból.



Szótagszám: 10, 10, 10, 10

= A = A B B A  
Szurdokpüspöki (Nógrád m.)  
Hajnal Istvánné  
sz. Sztanisik Mária 1933.

„Mezőhegyes gidres-gödrös határa,  
De sok summás átkot mondott reája,  
Süllyedjen el Mezőhegyes örökre,  
Csak még egyszer kimehessek belőle.”

$\text{♩} = 112$

Intéző úr magas kastélyára,  
Részálloott egy aranytollú páva,  
Az is azért szállott a palára,  
Summáslányok szabadulására.

„Lányok, lányok, víg hevesi lányok, de csuhajla,  
Két hét múlva kisüt a nap rátok, de csuhajla,  
Elindul a gőzös hat kereke,  
Elvisz minket Mátraballa fele, de csuhajla.”

„Intéző úr magas kastélyára  
Felszállott az aranytollú páva,  
Az is azért szállott a palára,  
Summáslányok szabadulására.”

Aztán eljött a legboldogabb nap is, az elindulásé és a hazakerkezése. Megrendítőek lehettek azok a pillanatok, mikor fél esztendő után ismét találkozhattak szeretteikkel:

„Forog már a sebes gőzös kereke,  
Közeledik édesanyám vidéke,  
Sebes gőzös, meg sem állj, te meg jó fecske madár  
Szállj előre, vigasztald az anyámat,  
És a reám várakozó babámat.”

„Befütyt a vonat a ballai állomásra,  
De sok édesanya könnyes szemmel várja,  
Fehér zsebkendővel a szemét törölgeti,  
Hazajön a lánya, oszt újra megöleli.”

Sokan irigyelték a summásokat a faluban, mert lisztet, szalonnát, búzát, pénzt hoztak haza, amiből aztán egész télen megélhetett a család. És most vessünk egy pillantást ezeknek az irigyelt idénymunkásoknak a fél esztendei jövedelmére, amiért látástól vakulásig kellett dolgozniuk!

1935-ben a férfiak napi 1 pengőt, a nők 70 fillért kaptak, s ehhez járult még a fél esztendőre a férfiaknak 14 q, a nőknek 7 q búza. Szalonnát és lisztet csak akkor hozhattak haza, ha azt a napi kenyér- és szalonnaadagjukból takarították meg. A fent jelzett összegeket nem tudom pontosan átszámítani forintra, ez nem is az én feladatam, de számolgatás nélkül is bizonyos vagyok abban, hogy a summások temérdek veritékét nem fizették meg méltányosan. Dalaik ékebben beszélnek minden hozzávetőleges becslésnél, mikor elátkozzák azt a helyet, ahol májustól novemberig állati sorban szenvedtek.

A dalok szerkezetét vizsgálva szembetűnő, hogy a néhány töredék kivételével valamennyi négy soros. Az ősi, ereszkedő stílusú dallamok szinte teljesen hiányoznak, helyettük az újabb keletkezésű, visszatérő szerkezetű dallamok uralják az egész gyűjteményt. A hangnemi megoszlás százalékban a következő: moll 60 százalék, dur 35 százalék. Említésre méltó a mixolides dallamok léte is (5 százalék). A tempót vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a gyorsabb, feszesebb dallamok rovására a lassúbb, kissé kötetlenebb énekek vannak túlsúlyban. A szótagszám rendkívül szélsőséges, 6-tól 19-ig terjed. Előadásmódjukban a giusto jelleg a legszembetűnőbb, de ez nem mindig jelent túl feszés előadást. A ritmusok különösen a pontozott nyolcadoknál nem élesek, hanem puhábbak, oldottabbak a megszokottnál.

×

Szabad időmben egy esztendeig barangoltam Palórcorszag eldugott falvaiban, hogy summás emlékek után kutassak. Elsősorban dalaik összegyűjtése volt a célom. Főbb állomáshelyeim a következők voltak: Cered, Herencsény, Istenmezeje (Heves megyéből), Kishartyán, Mihálygerge, Nagylóc, Nagybárcány, Nádujfalu, Nagybátöny, Palotás, Rimóc, Szanda, Szécsényfelfalu, Szurdokpüspöki, Terény, Zabar. Szinte minden helységben találtam néhány régi vendégszerető summásasszonyt, vagy deresedő hajú parasztembert, akinél nem kopogtattam hiába. Útjaim során tudtam, hogy az idősebb emberek könnyen megnyitják a szívüket, szívesen idézik fel fiatal éveik megszépült emlékeit, s így bizalommal fordultam hozzájuk, és csak nagyon ritka esetben okoztak csalódást.

Nagy öröömre szolgált, hogy nemcsak a korosabbak énekeltek mikrofoomban, hanem egészen fiatalok is, akik a pávakörben tanulták az idézett dalokat.

Nagy Zoltán

## DOKUMENTUM

A Nehéz ú'on című cikkben (Palócföld 1975/2.) említett 200 éves összeírásból (melynek lelőhelye: Nógrád megyei Levéltár, Közgyűlési iratok, vegyes összeírások) a mai Nógrád megye 73 településén élő cigányok számáról, sorsáról, körülményeiről kapunk képet.

\*

A balassagyarmati, pásztói, rétsági salgótarjáni, szécsényi járás a történelmi Nógrád megye füleki, kékkői, szécsényi járásából alakult ki. Az ezen a területen levő 73 településen az összeírt cigány lakosok száma 635 fő. Ezek közül 133 a családfő, aki az adóztathatóság közelében járt, vagyis aki letelepedett. Csak az adózó, letelepedett, a beilleszkedés felé tartó cigányokról vall az összeírás. A nagyobb lélekszámú, vándorló, kóborló, „sátoros” cigányokról közelebbi konkrét adatokat ebből az összeírásból sem tudunk meg.

A 73 településnek a mai járások szerinti megoszlása a következő:

település (község, mezőváros)	járás:	száma
balassagyarmati	járás:	16
pásztói	„ :	9
rétsági	„ :	21
salgótarjáni	„ :	13
szécsényi	„ :	14
Összesen	:	73



A járásokon belül a családfők nevére, családi állapotára, a gyerekek nevére, számára, korára vonatkozó kérdésekre adott válaszokat tartalmazza az összeírás első rovatai. Nézzük meg ezeket közelebbről.

A leggyakrabban előforduló vezetéknev: a Berki (11). Ezt követi az Olá (sajátságos írásmód): (9), majd a Rác (8). Hasonló számban található a Kiss; ezután a Radics: (7). Egyforma az előfordulása a Lakatos, Farkas, Horváth, Velem vezetéknevek (4—4). De egyedi nevek is találhatóak. Így pl. egyszer fordulnak elő az alábbi vezetéknevek: András, Balás, Balog, Bangó, Baranyi, Berkó, Bibicz, Botos, Búzás, Csúcsok, Csuka, Fazekas, Füleki, Görcsi, Kálai, Kincses, Kókény, Kövér, Lévai, Mártony, Miklós, Púpos, Suhaj, Szendrei, Széles, Szilágyi, Szörös.

A 113 családfőből kettő özvegyasszony, kettő nőtlen férfi. A gyerekek száma összesen 373 fő. Az átlagos gyerekszám három alatt van (2,8). A legtöbb gyermektelen család Balassagyarmaton él. Négy gyerek van 20 családban, négynél több 16 családban. Ebből hat gyerek van három családban. Egyetlen családban, az Alsó + Felső Szécsénkén élő Radics Mihálynál van nyolc gyerek.

A családfők, gyerekek számának járásonkénti megoszlása a következő:

járás:	családfő	gyerek
balassagyarmati	41	119
pásztói	12	35
rétsági	34	90
salgótarjáni	20	46
szécsényi	26	33
<b>Összesen</b>	<b>133</b>	<b>373</b>

Ha megnézzük ezeket az adatokat, igazolva látjuk fentebbi megállapításunkat, hogy az átlagos gyerekszám 3 alatt van, hiszen csak a szécsényi járásban van 3 fölött és a pásztói járásban erősen megközelel a 3-at.

A következő válaszok a gyerekek nevelésére vonatkoznak. Ezekből megtudjuk, hogy részben a helyi lakosok szokása, részben a cigányok szokása szerint nevelték gyermekeiket. — Bár hogy az utóbbi ma jelent, nem tudjuk, mivel semmiféle erre vonatkozó utalás az összeírásokban nem található.

Miben jártak, hogyan öltözködtek (apa, anya és a gyerekek)? Erre a kérdésre az alábbi válaszok olvashatók:

- helyi szokásokhoz illeően,
- tisztességes paraszti öltözékben,
- amilyen ruhát szerezni tudták, olyanban jártak.

Ezek a kb. egyenlő arányban előforduló válaszok önmagukért beszélnek; nem szükséges hozzá semmi kommentár.

Lakásviszonyaikkal megtudjuk, hogy sátorban, putriban egyetlen család sem él. Valamennyien házban laknak. Többségükben önmaguk által épített házban. Nagyrészt az utcason kívül, a falu szélén. Lényegesen kevesebb azoknak a száma, akik az utcasonban, a nem cigány lakosság között élnek.

Vagyoni helyzetükről, jövedelemforrásaikról is tudósít az összeírás. Elmondja, hogy a többség mezőgazdasággal foglalkozik; házas zsellér a 133 családból 113, házatlan zsellér 16 (a mai salgótarjáni járásban 14, a szécsényiben 2). 1/8 telekkel rendelkező telkes jobbágy mindössze 4. A vagyoni helyzet alakulása, foglalkozás szerinti megoszlás bizonyos fokig összefügg. Megtudjuk még azt, hogy sokan folytatnak kézműves mesterséget (ács, kovács), vagy önálló „kézimunká”-ból élők. De a muzsikus, a hegedűjátékkal életét fenntartó is előfordul (pl. Szécsényben). Ilyen összesítő meghatározással is több helyen találkozunk (a mai balassagyarmati, rétsági járásban), hogy egy mesterség megnevezése és mellette ez a kiegészítés, „de más munkákat is elvégeznek”.

Szécsény mezővárosban a helység vezetőjét, mindenütt máshol a helység bíróját ismerik el felettesüknek.

Jellegzetes kérdés: Esznek-e döghúst? A válaszok zöme: nem. De ilyen válasz is akad: Néha esznek. Sőt nyolc esetben „igen” a válasz.

Másik jellegzetes kérdés: Gyakorolnak-e lóval való kereskedést, egy szóval lókupeckedést? A válasz egyértelműen: nem. (Vagy csak nem vallották be?)

Utolsó, de nem lényegtelen kérdés: Adóznak-e? Egyértelműen: „igen, szokott” a válasz. Legfeljebb az adó összegében van különbség. A többség tehetségének megfelelően adózik, de sok helyen megtaláljuk a fizetendő összeg konkrét megnevezését is. Pl. 1 R. forint állami adót, 50 dénár megyei adót, vagy mindkettőre 1 forintot, vagy 2 forintot, vagy 1 forint 50 dénárt.

A viszonylag legszegényebbek a régi füleki járás területén (ma salgótarjáni járáshoz tartozó 8, a szécsényihez tartozó 1 településen) vannak, ahol a 16 családból 12 csak 50 dénárt fizet a megyei adóra. (Állami adót egyáltalán nem fizetnek.)

Minden összeírás annyit ér, amennyi adatot abból az adott kor körülményeinek, az adott társadalmi rétegnek megismerése céljából hasznosítani tudunk. Ha az idézett 1775-ös cigány összeírást ebből a szempontból vesszük szemügyre, láthatjuk, hogy abból igen sokat megtudhatunk az adott társadalmi réteg 200 évvel ezelőtti helyzetére, körülményeire vonatkozóan, ami egyben összehasonlításra, továbbgondolkodásra is alapot adhat.

**Leblanczné, Kelemen Mária**

